

”פדר” באוגריתית ואחיותיה בשפות השמיות האחרות

1. מבוא

משמעי התיבות האוגריתיות נקבעים על פי שלושה כלי עזר: הקשר הטקסט, תקבולת הצלעות והגיזרון. אף שחלפו שמונים שנות מחקר על לשון אוגרית משמעהן של תיבות רבות עדיין שנויים במחלוקת, כפי שמעידים התרגומים הרבים לתיבות רבות במילון של אולמו לטה וסנמרטין. לפעמים מספר ההוראות המוצעות אף זהה למספר החוקרים. עם זה אפשר לעתים לקבוע את ההוראה הכללית של תיבה גם אם אין לרדת לעומק משמעותה המדויקת. במאמר זה אני מבקש לדון בתיבה אחת כזאת, שהוראתה הכללית ברורה למדי מההקשר ומהתקבולת אך גיזרונה לוט במסתורין:¹ שם העצם הכללי פדר.² אסקור את היקריות המילה בטקסטים האוגריתיים ואת הגיזרונות שהוצעו, ואנסה לקשור בין מילה זו למילים אחרות בשפות השמיות.

1. חקר גיזרון התיבות האוגריתיות הרים תרומה חשובה לא רק לאוגריתית אלא גם לשפות שמיות אחרות, ובייחוד ללשון המקרא. ראה ד' סיון, "לשון המקרא לאור ספרות אוגרית", לשוננו לעם מג (תשנ"ב), עמ' 123–134. לדיון כללי על הלקסיקוגרפיה האוגריתית, כולל הניצול המופרז והלא-ביקורתי של אוצרות המילים של שפות שמיות אחרות, ובראשן הערבית, ראה W. G. E. Watson, "Ugaritic Lexicography", in W. G. E. Watson & N. Wyatt (eds.), *Handbook for Ugaritic Studies, HdO 1/39, Leiden 1999*, pp. 122–139; M. S. Smith, *Untold Stories: The Bible and Ugaritic Studies in the Twentieth Century*, Peabody, Mass. 2001, pp. 58–60.
2. לא אדון כאן בהומונימים של פדר המשמשים שמות פרטיים: (1) שם אל; (2) שם פרטי של אדם; (3) בְּתוֹ של האל בעל. להיקריותהן של שלוש הצורות הללו ראה אולמו לטה וסנמרטין, מילון, עמ' 663. יש להעיר שגיזרונם של שמות פרטיים אינו תמיד מחוור. בזמן האחרון דן או'קונור בשמות פרטיים באוגריתית, וליתר דיוק, בזרות המכוונת בשמות שבעלילות קרת ואקתה. ראה M. O'Connor, "The Human Characters' Names in the Ugaritic Poems: Onomastic Eccentricity in Bronze-Age West Semitic and the Name Daniel in Particular", in S. E. Fassberg & A. Hurvitz (eds.), *Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives*, Jerusalem & Winona Lake 2006, pp. 269–283.

2. היקרויות "פדר" ותרגומה

פדר מזדמנת כשם עצם כללי בעלילת בעל, בעלילת קרת ובטקסט נוסף. אלה ההיקרויות עם מדגם תרגומים ישנים וחדשים כאחד:

א. עלילת בעל

CAT 1.4 VII 7–8

$${}^{\text{c}}\text{br}^3 \cdot \text{l}[\text{r}] \cdot {}^{\text{c}}\text{rm} / \text{t}b \text{lpd}[\text{r} \cdot \text{p}] \text{dr}m$$

– – [ ] ערים / שב [או שוב] לקרית קריות" (גינזברג, כתבי אוגרית, עמ' 38)

"עֲבַר לערי ערים, שָׁב לפרזי פרזים" (רין ורין, עלילות, עמ' 248)

"He crosses from [city] to city / He tours from **to[wn]** to **town**"

(עמ' 135)

"He goes? from [city] to city, goes again from **town to town**"

(עמ' 262)

CAT 1.4 VII 9–10

$$\text{tt} \cdot \text{lttm} \cdot \text{a}h\text{d} \cdot {}^{\text{c}}\text{r} / \text{šb}^{\text{c}}\text{m} \cdot \text{šb}^{\text{c}} \cdot \text{pdr}$$

"שש לששים? – עיר, שבעים ושבע קריה" (גינזברג, כתבי אוגרית, עמ' 38)

"שש וששים עיר כבש, שבעים ושבע פרזים" (רין ורין, עלילות, עמ' 248)

"Sixty-six cities he seizes, Seventy-seven **towns**" (עמ' 136)

"He takes possession of sixty-six cities, of seventy-seven **towns**" (פרדי,

(עמ' 262)

ב. עלילת קרת

CAT 1.14 III 6–7

$$\text{wgr} \cdot \text{nn} \cdot {}^{\text{c}}\text{rm} \cdot \text{šrm} / \text{pdr}m$$

"He attacked the villages, harassed the **towns**" (גינזברג, קרת, עמ' 19)

"הִתְגַּר בְּעָרִים, שָׁרָה עִם פְּרִזִּים" (רין ורין, עלילות, עמ' 440)

"Attack its outlying towns, Assault the surrounding **villages!**" (גרינשטיין,

(עמ' 16)

"Occupy the cities, invest the **towns**" (פרדי, קרת, עמ' 335)

CAT 1.16 VI 6–7

$${}^{\text{c}}\text{rm} \cdot \text{tud} \cdot \text{mi} / \text{pdr}m \cdot \text{tdu} \cdot \text{šrr}$$

"Towns she flies over a hundred, **villages** she flies over a multitude"

(גינזברג, קרת, עמ' 31)

3. תוקן מ- ${}^{\text{c}}\text{dr}$. ראה CAT, עמ' 20.

“ערים, תדאה על מאה, פרוזים תדאה שרר” (רין ורין, עלילות, עמ’ 532)
 “She swoops like a kite(?) over villages, Swoops like a flyer(?) over
 towns” (גרנישטיין, קרת, עמ’ 39)
 “She overflow cities... overflow towns” (פרדי, קרת, עמ’ 342)

ג. רשימת מקומות (?)

CAT 4.19:2–3

[pd]r·ḥs[yn·aḥd] / pdr·ml[x·aḥd]

יש המפרשים את [pd]r ḥs[yn·aḥd] בטקסט מקוטע זה כשמות מקומות: עיר
 ח'סין ועיר מלך.⁴

כפי שאפשר לראות מהתרגומים, יש תמימות דעים במחקר בדבר משמעה של פדר:
 “כפר” או “קריה”; והוראה זו מתבססת על ההקשר והתקבולת לער (“עיר”). ההנחה
 הסמויה בתרגומים שהובאו לעיל היא, שלפנינו תקבולת נרדפת (עיר//כפר) ולא
 תקבולת ניגודית (עיר//שדה). צ’ רין וש’ רין מתרגמים “פרזים” מטעמי גיזרון (ראה
 לקמן), אך הם מסבירים את הוראת המילה כ”קריות”//”כפרים” (רין ורין, עלילות,
 עמ’ 253).

על פי רוב מוצאים במילונים ובגלוסריום באוגריתית אותו תרגום לפדר:

city (גורדון, דקדוק, עמ’ 466)

Stadt (אייסלייטנר, מילון, עמ’ 253)

town (גיבסון, מיתוסים, עמ’ 155)

town, city (אולמו לטה וסנמרטין, מילון, עמ’ 662–663)

ברם יש גם תרגומים אחרים. צליבא (Saliba) הציע (“ארץ זרועה”),
 בתפשו את התקבולת כניגודית ובפָּרְשׁוּ את ההקשר כנטילת צמחים מארץ זרועה
 לטיפול רפואי בקֶּרֶת החולה. הוא סבר שפדר האוגריתית היא אחות לפְּדָרָא הסורית
 (“הפצה”) ול-بَدْر הערבית (“זָרַע”).⁵

4. M. Dietrich, O. Loretz & J. Sanmartín, “Zur ugaritischen Lexikographie (XI)”, *UF* 6 (1974), p. 33; J. Sanmartín, “Wirtschaft und Handel in Ugarit: Kulturgrammatische Aspekte”, in M. Dietrich & O. Loretz (eds.), *Ugarit: Ein ostmediterranes Kulturzentrum im Alten Orient. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*, Band I: *Ugarit and seine altorientalische Umwelt, Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens* 7, Münster 1995, pp. 133–134; J. A. Belmonte Marín, *Die Orts- und Gewässernamen des Textes aus Syrien im 2. Jt. v. Chr.*, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 12/2, Wiesbaden 2001, p. 219

5. G. A. Saliba, “A Cure for King Keret (IIK, col. vi, 1–13)”, *JAOS* 92 (1972), p. 109

3. גיזרון "פדר" לאור השפות השמיות האחרות

יש חוקרים הרואים בפדר מילה שאולה משפה לא שמית, והם מצביעים על המיקנית (po-to-ri)⁶ והאוּרָאָרְטִית (pāt-arə)⁷. כאמור, צליבא קשר את פדר לפְּדָרָא הסורית ול-בְּדָר הערבית, דהיינו לשורש השמי bōr* (פְּדָרָא בסורית היא צורה תניינית של השורש בד"ר, השכיח בלהגי הארמית).

הזוג רין (רין ורין, עלילות, עמ' 253) הציע לקשר בין פדר לבין פרוז בעברית: "ושמא כאן שיכול מן פרוזים, אם אמנם מקור הז' שם הוא ד שמית" (עלילות, עמ' 253). הצעתם נעלמה מעיני החוקרים ולא זכתה להתייחסות כלשהי. אני מבקש לאשש את הסברה שהעלו ולבססה לאור תפוצת המילה ושורשה בשפות השמיות. יש לשקול ברצינות את הקשר שבין פְּרָזִי ופְּרָזוֹת שבמקרא לבין פדר באוגריתית. ברי מההקשרים באוגריתית שמדובר באותו שדה סמנטי כללי, אך התקבולת לתיבה ער ("עיר") איננה חד-משמעית: היא מאפשרת פירוש נרדף "כפר" או פירוש ניגודי "שדה", אם כי הפירוש הראשון "כפר" כבר כולל בחובו גם "שדה", וזאת משום שכפרים מוקפים שדות.⁸ בעברית מוצאים פרוזות ("אזור פתוח, בלתי מבוצר"), פְּרָזִי ("מי שגר במקום יישוב שאינו מוקף חומה") ופרוזון ("תושבים בארץ פרוזות").⁹ ויש אף שכרכו בעברית את פְּרָזִי ("עם מעמי כנען") עם פרוזות.¹⁰

כלום מצויה צורה אחות בארמית לתיבה העברית פרוזות ולתיבה האוגריתית פדר? פרוזא, פרוזיטא, פרוזיא מזדמנות בחיבור "ירושלים החדשה" מקומראן¹¹ שתיים עשרה פעמים בשלושה כתיבי יד (11Q18, 5Q15, 4Q554).¹² מיליק הבין את המילה כ"בלוק של בתים".¹³ לעומתו גרינפלד העדיף לתרגם open lot, ופסל כל קשר

6. J. C. de Moor, *The Seasonal Pattern in the Ugaritic Myth of Ba'lu*, Kevelaer & Neukirchen-Vluyn 1971, pp. 156–157
7. I. M. Diakonoff, *Hurrisch und Ugartäisch*, trans. K. Sdrembek, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft Beiheft* 6, Neue Folge, München 1971, pp. 62, 66–67. "Vgl. urart. patari": 253 עמ'.
8. על שלילת החלוקה המשולשת הישנה לתקבולת נרדפת, ניגודית וסינתטית ראה, J. L. Kugel, *The Idea of Biblical Poetry: Parallelism and Its History*, New Haven 1981
9. מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו, רמת גן תשס"ו, עמ' 879–878. ראה גם HALOT, עמ' 965.
10. לביבליוגרפיה ראה HALOT, עמ' 965.
11. לדיון המעודכן ביותר על חיבור זה ראה סולומון, מגילת ירושלים החדשה.
12. M. G. Abegg, Jr., J. E. Bowley & E. M. Cook, *The Dead Sea Scrolls Concordance*, Volume One: *The Non-Biblical Texts from Qumran* [Part Two], Leiden 2003, p. 909
13. מיליק, אצל M. Baillet et al., *Les "petites grottes" de Qumran*, DJD 3, Oxford 1962, p. 187. באייר הולך בעקבותיו: K. Beyer, *Die aramäischen Texte vom Toten Meer*, Göttingen 1984, p. 670

לפרזות שבמקרא ולפועל הפריזו שבלשון חז"ל (כפי שביקש לעשות מיליק).¹⁴ סולומון מתרגם “רובע”.¹⁵ לפי הפונולוגיה הארמית ההגה *ð אמור להיעתק ל-d, ועל כן לכאורה לא התגלגלו פרזא, פרזיתא, פרזיא מ-prð* אלא מ-prz*.¹⁶ הייתכן שצורות אלו חדרו לחיבור הארמי בקומראן מהעברית, או כתיקון יתר בהשפעת העברית?¹⁷

מעניין שמילה דומה צצה בארמית החדשה בלהג הנוצרי של קרקוש, praza, והוראתה “שדה שנקצר ועדיין יש בו גבעולי דגן שלא נקצרו”.¹⁸ אך בגלל הימצאות הצורה pirêz (ולעתים firêz) באותה הוראה בניבי הכורדית¹⁹ יש להיזהר ממסקנה בדבר קשר לשוני בין הצורה בארמית החדשה לבין הצורה באוגריתית, בעברית ובארמית עתיקה.

האם יש בשיכול העיצורים כדי למנוע קשירת פדר באוגריתית (אם הדלת אכן התגלגלה מ-ð*)²⁰ לפרזות/פרזי בעברית? לנוכח שיכול העיצורים המתועד בשמית ובהודו-אירופית כשיש עיצור שוטף,²¹ כגון שְׁמֶלָה וּשְׁלָמָה, מְתַלְעוֹת וּמְלַתְעוֹת

14. J. C. Greenfield, “The Small Caves of Qumran”, *JAOS* 89 (1969), pp. 134–135;
 J. C. Greenfield & M. Sokoloff, “The Contribution of Qumran Aramaic to the Aramaic Vocabulary”, in T. Muraoka (ed.), *Studies in Qumran Aramaic, AbrNSup* 3, Louvain 1992, p. 84
15. סולומון, מגילת ירושלים החדשה, עמ' 201.
16. משקלי הצורות הארמיות אינם מחוורים. אפשר שפרזיא היא צורת הנפרד של פרזיתא, אך מההקשר דומה שמדובר בצורת רבים בעלת הסימט -אָ.
17. על תיקוני יתר וחילופי r d z בלהגים הארמיים ראה J. Blau, *On Pseudo-Corrections in Some Semitic Languages*, Jerusalem 1970, pp. 45–49
18. G. Khan, *The Neo-Aramaic Dialect of Qaraqosh, SLL* 36, Leiden 2002, pp. 584, 740
19. M. L. Chyet, *Kurdish–English Dictionary*, New Haven 2003, p. 457. ראה גם B. Rizgar, *Kurdish–English English–Kurdish Dictionary*, London 1993, p. 80
20. גורדון (דקדוק, עמ' 26–27 [5.3§]) העיר שההגה ð האוגריתית מצוי בתיבות בעלות עיצור גרוני או רי"ש. לפי טרופר רי"ש מזדמנת אחרי ð בכחמישים אחוזים מהדוגמאות. ראה J. Tropper, *Ugaritische Grammatik, Alter Orient und Altes Testament* 273, Münster 2000, p. 116 (§32.144.32); וגם D. Sivan, *A Grammar of the Ugaritic Language, HdO* 28, Leiden 1997, p. 21
21. C. Brockelmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*, Berlin 1908, vol. I, pp. 268–278; A. Fitzgerald, “The Interchange of l, n, and r in Biblical Hebrew”, *JBL* 97 (1978), pp. 481–488; E. Lipiński, *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar, OLA* 80, Leuven 1997, pp. 132–137; H. H. Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin 1986, p. 111: “metathesis is disproportionately common with liquids”

בלשון המקרא, או למח בעברית כנגד *mrh* באוגריתית, אין לראות בשיכול מכשול, לדעתי.

בעיניי, הדמיון הסמנטי (השדה הסמנטי של מקום) העולה מההקשרים באוגריתית ובעברית ועמו הדמיון הפונטי והמורפולוגי מרחיקים את אפשרות המקריות. אשר לצורות אחיות נוספות בשמית, בן־יהודה קשר את פר"ז העברי ל־פָּרָז ("מישור שבין הרים"), פָּרָז ("גורל, חלוקה") ו־פָּרָז ("יצא גלוי לאור השמש" ובמיוחד פָּרָז "שדה פרזות") בערבית.²² יש הקושרים זה לזה את השורשים שלקמן, החולקים משמע משותף: *b/pōr < פז"ר בעברית, בז"ר בלשון המקרא המאוחרת, בד"ר בארמית, בִּזְרִי ו־פָּרָז בערבית.²³ ההוראה המשותפת לשורשים אלו היא "פיזור".²⁴ לא מן הנמנע שמשמעם המקורי של פדר ושל פרזות היה אזור מפוזר, רוצה לומר אזור בעל אוכלוסייה מפוזרת (דל תושבים = כפר).

4. סיום

שם העצם הכללי פדר, המופיע באוגריתית והמקביל לער ("עיר") בצלעות מקבילות בעלילות אוגרית, קשור מצד הגיזרון לצורה פרזות בלשון המקרא, המציינת יישובים כפריים בלי חומות, ולצורות פרזי ופרזון – יושבי הכפרים הללו.²⁵ קשר זה הוצע על ידי הזוג רין, אך לא זכה לדיון. ניסינו לאשש סברה זו על סמך השדה הסמנטי המשותף למילים הללו ועל סמך שורשן השמי המשותף *pōr ("פיזור"). אפשר שההוראה המקורית של פדר האוגריתית ושל פרזות העברית היא אזור "מפוזר" מצד ריכוז האוכלוסייה.

22. א' בן־יהודה, מלון הלשון העברית הישנה והחדשה, ניו יורק 1959, עמ' 5152ב. בן־יהודה, שלא כמו כמה חוקרים אחרים, שולל את הקשר בין פר"ז לפר"ץ (עמ' 5152ב הערה 1).
23. E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Jerusalem 1987, pp. 500–501; D. Cohen, *Dictionnaire des racines sémitiques ou attestées dans les langues sémitiques*, Paris 1976, vol. 2, pp. 47 (BDR), 55 (BZR) האם הפועל הנדיר *parāzu* (לדוש?), המתועד רק באשורית החדשה (*CAD*, כרך 12 [האות P], עמ' 182), קשור אף הוא לפדר?
24. שורש זה מזכיר את ההצעות לשחזר שורש דר־עיצורי פ"ר בהוראה "הפרדה" בשלב הקדם ביותר של הפרוטו־שמית. לדיון כללי על הדר־עיצוריות עם ביבליוגרפיה מקיפה ראה A. Zaborski, "Biconsonantal Roots and Triconsonantal Root Variation in Semitic: Solutions and Prospects", in A. S. Kaye (ed.), *Semitic Studies in Honor of Wolf Leslau on the Occasion of Eighty-Fifth Birthday, November 14, 1991*, Wiesbaden 1991, pp. 1675–1703; B. Kienast, *Historische Semitische Sprachwissenschaft*, Wiesbaden 2001, pp. 59–67.
25. ואולי אף לפרזא, פרזיתא ופרזיא בחיבור ירושלים החדשה מקומראן.

קיצורים ביבליוגרפיים

- G. del Olmo Lete & J. Sanmartín, *A = מילון*, *Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic Tradition*, 2 vols., *HdO* 67, Brill 2003
- J. Aisleitner, *Wörterbuch der Ugaritischen Sprache*, = *מילון*, Berlin 1963
- C. H. Gordon, *Ugaritic Textbook*, *AnOr* 38, Roma 1965 = *גורדון, דקדוק*
- J. Gibson, *Canaanite Myths and Legends*², Edinburgh = *גיבסון, מיתוסים* 1978
- גינזברג, *כתבי אוגרית = ח"א גינזברג, כתבי אוגרית, ירושלים תרצ"ו*
- H. L. Ginsberg, *The Legend of King Keret: A Canaanite = גינזברג, קרת* *Epic of the Bronze Age*, *BASORSup* 2–3, New Haven, Conn. 1946
- E. L. Greenstein, “Kirta”, in S. B. Parker (ed.), *Ugaritic = קרת* *Narrative Poetry*, *SBLWAW* 9, Atlanta, GA 1997, pp. 12–48
- סולומון, *מגילת ירושלים החדשה = א' סולומון, מגילת ירושלים החדשה מקומראן: מהדורה ביקורתית ומשוחזרת, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ו*
- M. S. Smith, “Baal”, in S. B. Parker (ed.), *Ugaritic Narrative = סמית, בעל* *Poetry*, *SBLWAW* 9, Atlanta, GA, 1997, pp. 87–180
- D. Pardee, “The Baʿlu Myth”, in W. W. Hallo (ed.), *The = פרדי, בעל* *Context of Scripture*, Vol. 1: *Canonical Compositions from the Biblical World*, Leiden 1997, pp. 241–274
- D. Pardee, “The Kirta Epic”, in W. W. Hallo (ed.), *The = קרת* *Context of Scripture*, Vol. 1: *Canonical Compositions from the Biblical World*, Leiden 1997, pp. 333–343
- רין ורין, *עלילות = צ' רין וש' רין, עלילות האלים: כל שירות אוגרית, מהדורה חדשה, בדוקה ומרחבת, פילדלפיה 1996*
- CAD = The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago & Glückstadt, 1956–
- CAT = M. Dietrich, O. Loretz & J. Sanmartin, The Cuneiform Alphabetic Texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and Other Places (KTU: second, enlarged edition)*, Münster 1995
- HALOT = L. Koehler & W. Baumgartner, The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, trans. M. E. J. Richardson, Leiden 2001